

Langlevenrisico aanvullende pensioenen

Langlevenrisico is en blijft een belangrijke risicofactor voor de Nederlandse aanvullende pensioenen, ook na inachtneming van de meest recente overlevingstafels. Pensioenuitvoerders zijn de primaire dragers van langlevenrisico, maar in toenemende mate komt dit risico expliciet bij consumenten te liggen. Om consumenten in staat te stellen op deze verschuiving te anticiperen is heldere communicatie van belang.

Wereldwijd neemt de gemiddelde levensverwachting toe, zo ook in Nederland. Mede als gevolg van de stijgende levensverwachting vergrijst de Nederlandse bevolking de komende decennia sterk. Tot 2040 zal de groep 65-plussers met twee miljoen personen toenemen, terwijl de potentiële beroepsbevolking juist met bijna één miljoen mensen zal afnemen (CBS Statline). Deze demografische verschuiving zet de betaalbaarheid van het Nederlandse pensioenstelsel onder druk. Al lange tijd is bekend dat de algemene ouderdomsvoorziening (AOW) door de wijze van financiering kwetsbaar is voor de vergrijzing. De aanvullende pensioenen zijn dankzij de kapitaaldekking beter bestand tegen de stijgende levensverwachting. Toch zijn ook de tweedepijlerpensioenen niet immuun voor langlevenrisico (Goudswaard *et al.*, 2010). Bij een hogere levensverwachting moeten pensioenfondsen en pensioenverzekeraars immers meer uitbetalingen verrichten dan waarmee op voorhand rekening is gehouden. Hierdoor nemen de verplichtingen toe, wat direct negatieve consequenties heeft voor hun dekkingsgraad dan wel solvabiliteitsratio. Voor pensioenfondsen heeft de overstap naar de nieuwe overlevingstafels van het Actuarieel Genootschap, verspreid over de boekjaren 2009 en 2010, geleid tot een gemiddelde toename van de technische voorzieningen met ongeveer zes procent, ofwel circa vijftig miljard euro.

Langleven in Nederland

Dankzij betere hygiëne, gezondere levensstijl en betere gezondheidszorg leven mensen steeds langer. Ten tijde van de invoering van de AOW in 1957 ging men nog uit van een gemiddelde resterende levensduur bij 65-jarige leeftijd van ongeveer vijftien jaar. Tegenwoordig ziet dat er heel anders uit. De laatste prognose van het CBS is dat 65-jarige vrouwen in 2010 naar verwachting circa 21 jaar te leven hebben, en 65-jarige mannen circa 18 jaar. Figuur 1 laat zien dat met name de laatste jaren de levensverwachting van toekomstige 65-jarigen fors is gestegen. Zo werd in 2004 nog voorspeld dat een

65-jarige man in 2047 circa 18 jaar te leven heeft, terwijl deze voorspelling in 2010 al was verhoogd naar ongeveer 21 jaar.

Ondanks de recente opwaartse bijstelling van de overlevingstafels kan een verdere toename van de levensverwachting om twee redenen niet worden uitgesloten. Ten eerste bestaat onder wetenschappers geen consensus over de maximaal haalbare levensverwachting van de mens (Garssen, 2005). Ten tweede blijkt uit gegevens van de Verenigde Naties dat de stijging van de levensverwachting in Nederland minder sterk is geweest dan die in veel andere ontwikkelde landen zoals Japan, Zwitserland en Duitsland. Nederland is qua levensverwachting tegenwoordig slechts een middenmoter, terwijl ons land in de jaren zestig nog tot de top van de ontwikkelde landen behoorde.

Beheersing van langlevenrisico

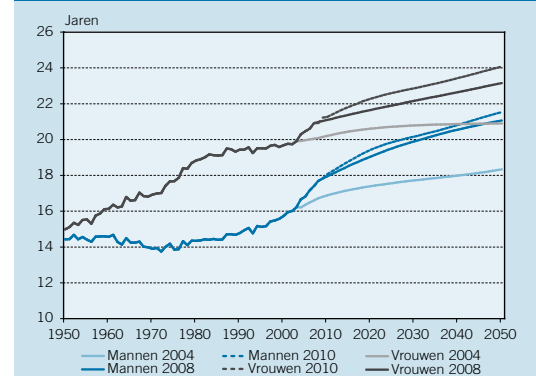
Wanneer langlevenrisico niet adequaat wordt beheerst, kan dit in geval van pensioenfondsen leiden tot het afwentelen van meerkosten op volgende generaties en in geval van pensioenverzekeraars tot solvabiliteitsstekorten. Er bestaan momenteel drie manieren om langlevenrisico te beheersen: door middel van financiering, risico-overdracht en aanpassing van de pensioenvoorwaarden.

Financiering

Ex-ante financiering van langlevenrisico betekent dat in de premiestelling een langlevenrisicomarge wordt opgenomen, die wordt gebruikt voor bufferopbouw om zo het effect van een hogere levensverwachting op te kunnen vangen. Ex-ante financiering is voor levensverzekeraars van groot belang, omdat niet

Figuur 1

Prognoses resterende levensverwachting bij 65 jaar voor mannen en vrouwen in jaren.

Bron: CBS Statline

JANKO GORTER

Econoom bij De Nederlandse Bank en promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen

DAVID RIJSBERGEN

Econoom bij De Nederlandse Bank

tussentijds aan de contractvoorwaarden gesleuteld kan worden. Pensioenfondsen zijn onder het Financieel Toetsingskader verplicht om op voorhand te reserveren voor langlevensrisico. De omvang van deze buffer blijft in de praktijk echter beperkt, vooral doordat relatief veel diversificatievoordeel wordt toegekend. Door de beperkte buffer leunen pensioenfondsen veelal op de mogelijkheid om langlevensrisico ex-post te financieren, via bijvoorbeeld hogere premies en lagere indexatie. De mogelijkheid om risico's op te vangen met hogere premies neemt echter af door het vergrijzende deelnemersbestand. Door de vergrijzing daalt het aandeel premiebetalende actieven in het deelnemersbestand van pensioenfondsen, waardoor een premieverhoging minder bijdraagt aan het herstel van de financiële positie.

Risico-overdracht

Hoewel de afgelopen jaren, met name in het Verenigd Koninkrijk, een markt is ontstaan voor het afdekken dan wel uitwisselen van langlevensrisico, lijkt er wereldwijd onvoldoende verzekeringscapaciteit om dit risico volledig af te kunnen dekken. Naar schatting staat wereldwijd circa zeventien biljoen dollar aan pensioenverplichtingen bloot aan langlevensrisico (Swiss Re, 2010). Gezien het systematische karakter van langlevensrisico zijn weinig partijen in staat en bereid om dit risico over te nemen. Hoewel kapitaalmarkttransacties het langlevensrisico van een pensioenfonds of verzekeraar kunnen verminderen, brengen dergelijke transacties ook risico's met zich mee. In termen van risicobeheersing vraagt dit bijvoorbeeld aandacht voor onafhankelijke waardering, juridische documentatie en tegenpartijrisico (Van der Hoek *et al.*, 2010).

Aanpassing pensioenvoorwaarden

Terwijl levensverzekeraars alleen het langlevensrisico van nieuwe contracten kunnen beperken, hebben pensioenfondsen meer vrijheidsgraden. Zo kan voor nog op te bouwen pensioenrechten gekozen worden om de pensioenleeftijd te koppelen aan de levensverwachting. Deze hervormingsrichting is in een aantal landen reeds voorgesteld, zo ook in Nederland. In het recente pensioenakkoord blijft de pensioenleeftijd uniform afgestemd op de AOW-leeftijd. Dit betekent dat de pensioenleeftijd per 2020 wordt verhoogd naar 66 jaar, gelijktijdig met het wettelijk vastleggen van de verhoging van de AOW-leeftijd. In 2015 zal worden bezien of een verdere stijging van de pensioenleeftijd per 2025 noodzakelijk is (StAr, 2011). Een andere aanpassingsrichting is het overschakelen van uitkeringsregelingen (*defined benefit*; DB) naar premieregelingen (*defined contribution*; DC). Bij een DC-regeling ligt het langlevensrisico in de opbouwfase volledig bij de deelnemer. Dit geldt niet voor de uitkeringsfase, aangezien in de Pensioenwet is bepaald dat een ouderdomspensioen de vorm moet hebben van een levenslange uitkering.

De hervormingen gelden alleen voor nieuw op te bouwen pensioenrechten. Om ook het langlevensrisico van opgebouwde rechten te kunnen beheersen, stellen sociale partners in het pensioenakkoord voor om een mechanisme te introduceren waarmee opgebouwde rechten worden aangepast aan de verwachte levensverwachting. Dit mechanisme wordt het levensverwachtingsaanpassingsmechanisme genoemd, en vereist dat iedere vijf jaar een analyse wordt gemaakt van de levensverwachting. Een onvoorziene stijging van de levensverwachting leidt dan tot een neerwaartse aanpassing van nieuw op te bouwen aanspraken via een lager opbouwpercentage of een lagere indexatie. Deze aanpassing wordt gesaldeerd met de kostenbesparing die voortvloeit uit een eventuele verhoging van de pensioenleeftijd en wordt zodanig vormgegeven dat sprake is van een stabiele pensioenpremie (StAr, 2011). Naar de juridische haalbaarheid van dit mechanisme verricht het kabinet het komende jaar overigens nog onderzoek (Ministerie van SZW, 2011). Met de beoogde introductie van het levensverwachtingsaanpassingsmechanisme verschuift het trendmatige langlevensrisico de facto van het pensioenfonds naar de deelnemers. Dit past in een bredere trend. De opkomst van de premiepensioeninstelling en de toenemende populariteit van banksparen leiden ook tot een vergroting van het langlevensrisico dat consumenten dragen. De verschuiving van het systematische langlevensrisico naar consumenten is op zichzelf logisch. Gemiddeld genomen leven mensen niet alleen langer, ze leven ook langer

gezonder (Goudswaard *et al.*, 2010). Niettemin stelt deze verschuiving hoge eisen aan de communicatie richting consumenten. Veel consumenten beschikken over een beperkte financiële kennis en begrijpen daardoor onvoldoende welke factoren hun pensioen beïnvloeden. Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek dat deelnemers over het algemeen hoge verwachtingen hebben ten aanzien van hun pensioen (AFM, 2010). Ten einde een verwachtingskloof te voorkomen is heldere communicatie over de waarde en risico's van pensioenvoorzieningen van belang (CPB, 2011). Dit geldt niet alleen voor beleggingsrisico's, maar ook voor de verschuiving van het langlevensrisico.

Conclusie

Nederlanders leven gemiddeld langer, en bovendien langer in goede gezondheid. Niettemin is de stijgende levensverwachting ook een groot risico voor de houdbaarheid van het Nederlandse pensioenstelsel. Op basis van de laatste medische inzichten en een internationale vergelijking kan een verdere stijging van de levensverwachting dan nu verwacht niet worden uitgesloten. Pensioenfondsen zijn in Nederland de primaire dragers van langlevensrisico. Zij hebben dit risico de afgelopen jaren feitelijk ex-post gefinancierd, via hogere premies en lagere indexatie. Door de vergrijzing is ex-post financiering steeds lastiger geworden en mede tegen deze achtergrond stellen sociale partners in het pensioenakkoord voor om een mechanisme te introduceren waarmee opgebouwde rechten ex-post worden aangepast aan de verwachte levensverwachting. Dit voorstel impliceert een risicoverschuiving van een pensioenfonds naar zijn deelnemers en past in een bredere trend. Het is belangrijk dat deze trend gepaard gaat met hogere eisen op het gebied van de communicatie naar de consumenten. Goede voorlichting stelt consumenten in staat om op deze trend te anticiperen en kan een nieuwe verwachtingskloof ten aanzien van het pensioen voorkomen.

LITERATUUR

- AFM (2010) *Geef Nederlanders pensioeninzicht: werken aan vertrouwen door dichten van de verwachtingskloof*. Amsterdam: Autoriteit Financiële Markten.
- CPB (2011) *Pensioenakkoord juni 2011: notitie op verzoek van de Tweede Kamercommissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Garssen, J. (2005) *De toekomst van onze levensverwachting*. CBS *Bevolkingstrends*, 53(3), 26-56.
- Goudswaard, K.P., R.M.W.J. Beetsma, T.E. Nijman en P. Schnabel (2010) *Een sterke tweede pijler; naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen*. Den Haag: Commissie Toekomstbestendigheid aanvullende pensioenregelingen.
- Hoek, J. van der, N. Kortleve, J. Stigter en N. Vermeijden (2010) *Een levenlang pensioen? VBA journaal*, 2 (zomer).
- Ministerie van SZW (2011) *Overleg van het kabinet met de Stichting van de Arbeid. Brief aan de Tweede Kamer*, 10 juni.
- StAr (2011) *Uitwerkingsmemorandum Pensioenakkoord van 4 juni 2010*. Den Haag: Stichting van de Arbeid.
- Swiss Re (2010) *A short guide to longer lives: longevity funding issues and potential solutions*. Zürich: Swiss Re.

